

1. Jak a kde důstojníci z filmu získali své vojenské hodnosti?

Všichni důstojníci zachycení ve filmu byli po určité době svého života aktivními profesionálními vojáky. Tři z nich (plk. Luboš Hruška, plk. Julián Slepecký a generálmajor Miroslav Kácha) vstoupili do služeb československé armády až po skončení druhé světové války a vojenské hodnosti získali v průběhu let 1945–1948, často jako absolventi tehdejších vojenských škol. Pouze o generaci starší generálporučík Tomáš Sedláček nastoupil důstojnickou dráhu již v předmnichovské republice a absolvoval Vojenskou akademii v Hranicích na Moravě. Za druhé světové války sloužil v československé zahraniční armádě ve Velké Británii a v Sovětském svazu a v říjnu 1944 byl jako příslušník 2. československé paradesantní brigády vysazen na Slovensku, kde se zúčastnil Slovenského národního povstání.

Všichni zmínění důstojníci byli odsouzeni komunistickým režimem k dlouholetým žalářům a v rámci trestu jim byly též odňaty jejich důstojnické hodnosti. Rehabilitováni byli až po roce 1989, kdy jim byly jejich hodnosti opět navráceny, a za mimořádné zásluhy v boji o národní samostatnost byli povýšeni do stávajících hodností.

2. Stávalo se, že by komunisté někoho „zlomili“ a ten „ztratil důstojnost“?

Určitě se takové případy staly. Komunističtí vyšetřovatelé se totiž často snažili zatčené odpůrce nejen donutit k přiznání skutečné „protistátní“ činnosti, ale po vytvoření konstrukce politického procesu i k doznání činů, kterých se nikdy nedopustili. Jeden československý důstojník, účastník protinacistického i protikomunistického odboje, to vyjádřil slovy, že nacisté jej mučili proto, aby řekl pravdu, zatímco komunisté jej nutili, aby řekl lež.

Právě psychologické zlomení osobnosti vyšetřovaného bylo základním předpokladem pro pozdější přiznání nikdy nespáchaných provinění. Tyto situace jsou dopodrobna popsány například v Solženicynově díle Souostroví gulag. V českém prostředí tuto situaci vystihl například významný nakladatel a literární kritik katolické orientace Bedřich Fučík, který byl v roce 1952 odsouzen k patnácti letům vězení. Fučík vylíčil v rozhovoru s historikem Karlem Bartoškem, **jak se pod vlivem fyzického i psychického týrání člověk propadne do stavu jakéhosi**

„nebytí“ a apatie, a označil tento stav za „největší ponížení, pokřivení člověka, rozbití člověka“.

Řada vyšetřovaných (včetně generálporučíka Tomáše Sedláčka) se domnívala, že své vynucené výpovědi odvolají před „nezávislým“ soudem. Justice ovládaná komunistickými exponenty se však stala jedním z dalších nástrojů represe. I když v některých případech obžalovaní své výpovědi skutečně odvolali, soudci je odsuzovali podle požadavků funkcionářů KSČ k vysokým trestům.

3. Kolik bylo mezi lety 1945 a 1989 v komunistických žalářích politických vězňů?

Konfederace politických vězňů ČR uvádí číslo 147 000, jedná se však pouze o odhad. Konečné číslo bohužel zatím neznáme, neboť je poměrně obtížné rozlišit bez detailní analýzy každého jednotlivého případu politické vězně od vězňů kriminálních. V době vlády komunistického režimu (stejně jako za nacistické okupace) se stávalo, že politická aktivita byla kriminalizována, a političtí odpůrci tak byli odsuzováni podle „kriminálních“ paragrafů. Je nutné zmínit též tzv. mimosoudní represí. Jejimi nejvýznamnějšími nástroji se staly jednak Pomocné technické prapory (PTP), do nichž byli umísťováni vojáci základní vojenské služby, označení za „nespolehlivé“, a dále takzvané Tábory nucené práce (TNP), ve kterých byli uvěznění lidé s nepřátelským postojem vůči vládnoucímu režimu nikoliv na základě soudního verdiktu, ale z rozhodnutí tzv. příkazovacích komisí složených z funkcionářů KSČ. Tímto způsobem byly umístěny v táborech vězeňského typu další desetitisíce občanů.

4. Jaké byly v 50. letech podmínky v těchto věznicích?

Podmínky v komunistických věznicích 50. let byly velice kruté. **Byly dokonce daleko horší, než poměry panující ve věznicích na našem území v předcházejících desetiletích.** K této situaci došlo v důsledku sovětizace československého vězeňského systému po únoru 1948. **Zvláště tvrdé zacházení zažívali vězňové v uranových pracovních táborech na Jáchymovsku a Příbramsku, kde se těžila tato strategická surovina pro potřeby Sovětského svazu.** Vězňové zde pracovali bez jakýchkoliv ochranných pomůcek. V tábore nucených prací, zřízeném pro příslušníky československé zahraniční armády z doby druhé světové války ve věznicí Mírov, pak panovaly podmínky srovnatel-

né s poměry v nacistických koncentračních táborech. Místní bachaři se netajili tím, že někdejší bojovníci proti nacismu zde mají být fyzicky zlikvidováni.

5. Co vězňové dělali, jakým činnostem se mohli věnovat?

Pokud to vězňům dovoľoval zdravotní stav, museli ve výkonu trestu pracovat. K nejtěžším formám patřila práce v uranových či uhelných dolech. Byly zde předepsány vysoké pracovní normy, od jejichž plnění se odvozovaly další životní podmínky vězně – záviselo na nich například množství stravy či další „výhody“. Vysoké normy panovaly i ve věznicích s méně namáhavou prací, jako bylo draní peří či výroba papírových sáčků. Pracovní výkonnost vězně pak rozhodovala mimo jiné v případě žádosti o předčasné propuštění. Fyzicky pracovat musely též uvězněné ženy.

I přes tvrdé podmínky se političtí vězňové věnovali ve svém volném čase řadě aktivit – četli knihy, učili se cizí jazyky, akademičtí hodnostáři zde dokonce pořádali přednášky na nejruznější témata (matematika, filozofie, dějiny umění). Tyto aktivity byly prováděny v přísném utajení a byly ze strany bachařů krutě trestány.

6. Jak se bachaři chovali k politickým vězňům?

Příslušníci, kteří střežili věznice a tábory v 50. letech, patřili ve velké většině k fanatickým stoupcům komunistického režimu. **Rekrutovali se často z nižších sociálních vrstev a politické odpůrce komunismu pod vlivem tehdy panujících ideologických schémat vnímali jako své „třídní nepřátele“.** Proto s nimi často zacházeli daleko hůře než s kriminálními vězni nebo s tzv. vězni retribučními, tedy s lidmi, kteří byli odsouzeni po válce za aktivní podporu nacistického okupačního režimu. Jsou známy též případy, kdy bachaři podporovali konflikty a rvačky mezi politickými a kriminálními vězni. Rovněž se stávalo, že bývalí kolaboranti za přihlížení strážců šikanovali ve vězení své někdejší odpůrce z protinacistického odboje.

7. Byl někdo z bachařů odsouzen za týrání vězňů?

Po roce 1989 sice několik bachařů z vězeňských zařízení 50. let stanulo před soudem, ale **nikdo z nich nebyl pravomocně odsouzen.** Stíhání někdejšího velitele vězeňského tábora Vojna u Příbrami Jaroslava Duby bylo zastaveno. Stejně dopadlo stíhá-

ní Bohumíra Vlačihy, jenž se pokusil zastřelit politického vězně Jaroslava Lukeše, utíkajícího z uranového lágru na Jáchymovsku. Vlačiha se před soudem hájil tvrzením, že výstřel z jeho zbraně vyšel na dopadeného a znehybněného vězně samovolně. **Odsouzení tak byli pouze někteří vyšetřovatelé StB (Ladislav Mácha, Jaroslav Daniel, Vladimír Zavadilík a další), příslušníci pohraniční stráže či bývalá prokurátorka Ludmila Brožová-Polednová.**

8. Kolik politických vězňů ve vězeních zemřelo? Spáchali někteří z nich sebevraždu?

Přesný počet politických vězňů, kteří zemřeli v komunistických věznicích a pracovních táborech, bohužel zatím neznáme, neboť zde narážíme na stejné problémy jako při stanovení celkového počtu politických vězňů. **Historici dnes odhadují, že v důsledku těžkých podmínek a špatného zacházení zemřelo v 50. letech celkem asi 7000 politických vězňů.** Mezi nimi bylo i několik významných představitelů československého veřejného života, jako například sociálnědemokratický senátor Vojtěch Dunder nebo poválečný náčelník generálního štábu Bohumil Boček. Za dosud ne zcela vyjasněných okolností zemřel ve vězení též významný politik sociálnědemokratické strany Bohumil Laušman.

Někteří vězni neunesli těžké podmínky v nápravných zařízeních a sáhli si na život. V řadě případů, oficiálně označených za sebevraždy, však panují pochybnosti. Je zde podezření, že vyšetřovatelé a bachaři mohli tímto způsobem zakrývat své násilné metody a zločiny. Takto je například zpochybňována sebevražda bořislavského faráře Franze Sitteho v litoměřickém vězení v roce 1960, neboť byla údajně uskutečněna způsobem, který později badatelé označili za technicky neproveditelný.

9. Proč si někteří vězni neodpykali celý trest a byli propuštěni dříve?

S postupnou liberalizací komunistického režimu, která byla zahájena v roce 1956 „odhalením“ kultu osobnosti J. V. Stalina na XX. sjezdu Komunistické strany Sovětského svazu, **začalo být zřejmé, že lpění na vykonstruovaných obviněních, vynucených brutálními vyšetřovacími metodami, je nadále neudržitelné. Byl tak zahájen proces rehabilitace politických vězňů komunismu.** Jako první byli z vězeňských zařízení propuštěni lidé odsouzení v procesech s příslušníky

KSČ, ačkoliv jim byly nedlouho předtím vyměřeny vysoké tresty. Většina nekomunistických politických vězňů je následovala až na přelomu 50. a 60. let. **Klíčová byla v tomto ohledu amnestie vyhlášená v květnu 1960 k 15. výročí osvobození Československa**, na jejímž základě opustili vězňice a pracovní tábory tisíce vězňů. I po této události však zůstali za mřížemi političtí vězni, například lidé odsouzení v procesu s Miladou Horákovou byli propuštěni v letech 1962–1963. Někteří se dočkali svobody ještě později – například profesorka dějin umění Růžena Vacková opustila vězňici až v roce 1967, tedy v době, která je některými lidmi označována již za období „socialismu s lidskou tvář“. Političtí vězni se v Československu nacházeli i v reformním roce 1968 – s požadavkem jejich propuštění vystoupila například v době tzv. pražského jara katolická církev. Soudní rehabilitace, která byla zahájena právě v roce 1968, však byla s příjezdem vojsk Varšavské smlouvy zastavena. K jejímu prosazení došlo až po listopadu 1989.

10. Co dělali političtí vězni, když je propustili na svobodu? V jaké byli situaci? Pomohl jim někdo?

Situace propuštěných politických vězňů nebyla nijak záviděníhodná. S řadou z nich se během věznění jejich manželky rozvedly (často pod nátlakem). **Odsouzení provázelo nezřídka též zabavení majetku, takže někteří vězni tímto způsobem přišli o rodinné zázemí a neměli se prakticky kam vrátit.** Tato nelehká situace je například popsána v prozaických textech vězněných spisovatelů Karla Pecky či Jiřího Stránského. **V případě předčasného propuštění museli vězni podepsat prohlášení, že o prožitých útrapách nebudou s nikým hovořit.** Trest jim však nebyl prominut zcela, ale podmíněně, takže nad nimi stále visela hrozba opětovného návratu za mříže. To byl také jeden z důvodů, proč se bývalí političtí vězni příliš neangažovali v tzv. reformním procesu v roce 1968. Přesto tehdy nakrátko vznikla organizace K-231, pojmenovaná podle zákona „na ochranu republiky“ z roku 1948, která sdružovala politické vězně a vytkla si za cíl jejich rehabilitaci. Normalizačním režimem byla tato organizace ostře napadána a její funkcionáři byli označováni za kriminální živly.

Propuštění političtí vězni **mohli též vykonávat pouze dělnické profese; uvěznění právníci, lékaři, novináři či úředníci se tak nemohli vrátit ke svým**

původním povoláním a museli se živit manuálně. Často se též potýkali se zdravotními problémy, způsobenými jak těžkými podmínkami, tak nezdramným prostředím, ve kterém museli pracovat (radioaktivní záření).

Odpoředi vypracoval:

Petr Koura, historik

Doporučená literatura:

BARTOŠEK, K.: *Český vězeň. Svědectví politických vězenkyň a vězňů let padesátých, šedesátých a sedmdesátých*. Paseka, Praha 2001.

BURSÍK, T.: *Ztratili jsme mnoho času, ale ne sebe! Životy politických vězenkyň v československých věznicích padesátých a šedesátých let dvacátého století. Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu PČR, Praha 2006.*

DOLEŽAL, M.: *Proti zlému krumpáč a lopata. Karmelitánské nakladatelství, Kostelní Vydří 2006.*

KAPLAN, K., PACL, V.: *Tajný prostor Jáchymov. Actys, České Budějovice 1993.*

KOL. AUTORŮ: *Československá armáda v prvním poválečném desetiletí. Ministerstvo obrany, Praha 2007.*

PECKA, K.: *Motály nezvěstnému. Atlantis, Brno 1990.*

ŠIMKOVÁ, D.: *Byly jsme tam taky. Karavana, Praha 2007.*